

ODNOS BISKUPA JERONIMA MILETE PREMA KOMUNISTIČKOM REŽIMU 1945.-1947.

Nakon završetka Drugoga svjetskoga rata katolički biskupi u Jugoslaviji nerado su prihvaćali činjenicu da je na vlasti ateistički režim. Međutim, odnos svih biskupa prema tom režimu nije bio jednak, iako su svi bili jedinstveni u obrani vjerskih sloboda. Većina biskupa izbjegavala je bilo kakve kontakte s predstavnicima režima ili su se njihovi kontakti odnosili samo na oštre pisane prosvjede. Manji broj biskupa bio je spreman na nešto umjereniji odnos s predstavnicima državnih vlasti vjerujući da će tako bolje zaštititi interese Katoličke crkve i njenih vjernika. Jedan od tih bio je i biskup šibenski Jeronim Mileta, čiji odnos prema komunističkom režimu autori nastoje pojasniti u ovom radu.

Šibenski biskup Jeronim Mileta rođen je 17. travnja 1871., a umro je 23. studenog 1947. godine. Filozofiju je studirao u Splitu, a zatim u Rimu gdje je i doktorirao. Na znanstvenim ustanovama svoga reda franjevac-konventualaca predavao je moralku, Sveto pismo i liturgiku. Za vrijeme Prvog svjetskog rata, proganjan od Talijana, sklanja se u Švicarsku. Šibenskim biskupom imenovan je 16. siječnja 1922. godine. Za vrijeme talijanske okupacije tijekom Drugog svjetskog rata štiti hrvatske interese i suprotstavlja se okupatorima. Ipak su ga partizani optuživali za suradnju s Talijanima, tvrdeći da nije prosvjedovao kod njih zbog odnosa prema hrvatskom stanovništvu, te je navodno pripreman i sudski proces protiv njega ali se od toga odustalo.¹ Međutim, može se reći da je biskup Mileta bio sklon partizanima, te je bio jedini biskup koji je još za trajanja ratnih operacija u korizmnoj poslanici 1945. hvalio partizane kao osloboditelje.² On je uz hvarskog biskupa Mihi Pušića sudjelovao i na izvanrednom zasjedanju Predsjedništva ZAVNOH-a u Splitu u travnju 1945. godine.

1 *Tko je tko u NDH*, Zagreb 1997., 272.

2 Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), Osobni fond Svetozara Ritiga (dalje OF Ritig), kut. 4, Pastirsko pismo za korizmu 1945. br. 100 i AA/1945. od 4. 02. 1945.

Položaj Katoličke crkve u Jugoslaviji 1945.-1947.

Nakon završetka II. svjetskog rata, Katolička crkva u Hrvatskoj odnosno Jugoslaviji, bila je jedina snaga koja se mogla oduprijeti novom, komunističkom režimu. Komunistički režim, osim što je optuživao Katoličku crkvu za suradnju s ustaškim režimom, nije se mogao pomiriti s time da u zemlji postoji jedna tako brojna i snažna, te osim vjerski i nacionalno angažirana organizacija, koja nije pod njegovim nadzorom. Istovremeno, Katolička crkva nije se mogla pomiriti s činjenicom da će državom, i to ponovno jugoslavenskom, upravljati vlast koja je svoje djelovanje temeljila na ateističkoj ideologiji. Već na samom početku prisilne simbioze dviju vlasti suprotnih svjetonazora u državi je stvorena podjela na "mi i oni". Iako je komunistički režim u sređivanje odnosa s Katoličkom crkvom krenuo oprezno, njegovi postupci u praksi stvorili su dodatnu netrpeljivost Katoličke crkve prema novoj vlasti. Komunistički režim na čelu s Josipom Brozom Titom pokušavao je djelovati na crkvenu vlast u Jugoslaviji da oslabi veze sa Svetom Stolicom i formira "narodnu crkvu" koja bi bila pod nadzorom nove vlasti. Takvoj politici se najviše protivio nadbiskup zagrebački i predsjednik Biskupskih konferencija Jugoslavije, Alojzije Stepinac. Ostali biskupi su ga u pravilu podržavali, iako je bilo i onih koji su bili spremni na veću suradnju s vlastima (Jeronim Mileta, Antun Akšamović, Miho Pušić), ali nikad u smislu da bi se odrekli odanosti Svetoj Stolicu. Komunistički režim je računao na moguće nejedinstvo biskupa. Međutim, kada su svi biskupi jednodušno potpisali pastirsko pismo u rujnu 1945., u kojem oštro osuđuju postupke nove vlasti, komunistički režim je odustao od taktiziranja i krenuo u otvoreni rat protiv nadbiskupa Stepinca i Katoličke crkve. Još je žešće nastavljeno s uhićenjima svećenstva, gušenjem vjerskog tiska, oduzimanjem crkvene imovine, smanjivanjem vjerske obuke, zatvaranjem vjerskih škola i sličnim oblicima gušenja vjerskih sloboda.

Vrhunac udara komunističkog režima na Katoličku crkvu bilo je suđenje i presuda nadbiskupu Stepincu krajem rujna i početkom listopada 1946. godine. No, zatvaranjem nadbiskupa Stepinca vlast ipak nije uspjela staviti Katoličku crkvu pod svoj nadzor, a izazvala je još veću netrpeljivost, kako većine hrvatskog naroda tako i demokratskog dijela svijeta prema jugoslavenskom režimu. Namještenim sudskim postupcima pripadnicima Katoličke crkve i drugim protivnicima režima, te uvođenjem jednopartijskog sustava, Jugoslavija je u demokratskom svijetu stvorila o sebi sliku totalitarne države.

Odnos komunističkih vlasti prema biskupu Mileti

Unatoč početnim sumnjama, komunističke vlasti došle su do spoznaje da bi bilo korisnije s biskupom Miletom uspostaviti snošljive odnose, nego se s njim sukobljavati, naročito zato što ni sam biskup nije bio sklon sukobima s vlastima. Za razliku od

većine biskupa, biskup Mileta je spadao među one koji su bili spremni uspostaviti koliko-toliko dobre odnose s vlastima. Tako su i vlasti, nastojeći istaknuti da biskupi nisu jedinstveni u stavu prema državnim vlastima, isticali biskupa Miletu među onima koji su za politiku približavanja u crkveno-državnim odnosima. Na sjednici Politbiroa CK KPH 5. lipnja 1947., govoreći o Katoličkoj crkvi, Vladimir Bakarić je govorio o povoljnoj reakciji koja je izazvana davanjem novčane pomoći izvjesnom broju katoličkih svećenika, te je dodao: "Davanje pomoći senjskom biskupu Buriću za popravak katedrale (dva i pol milijona) i povodom toga stav Burića, zatim Akšamovića i nešto slabije odlučan stav šibenskog Milete, koji su dali do znanja da se vodi politika približavanja, uticalo je da nema više jedinstvenog stava biskupa. Na taj način učinjen je korak naprijed".³ Isto tako se u izvješću hrvatske Komisije za vjerske poslove Saveznoj komisiji za vjerske poslove od 15. siječnja 1949. napominje da su s Komisijom surađivali rijetki biskupi kao što su biskup šibenski Jeronim Mileta, biskup senjski Viktor Burić i biskup đakovački Antun Akšamović.⁴

Biskupovi zahtjevi državnim vlastima za novčanu i materijalnu pomoć svećenicima

Kao i cjelokupno stanovništvo, rat je teško pogodio i Katoličku crkvu. Osim što su tijekom rata mnogi svećenici izgubili živote, Crkva je i materijalno osiromašila. Mnoge su crkve i crkvene zgrade porušene, a crkvenu imovinu partizanske su postrojbe i pojedini građani nezakonito prisvajali. Nakon rata komunistička vlast obustavila je svaku novčanu i drugu pomoć svećenstvu, izuzev pojedinim svećenicima koji su podržavali partizanski pokret. Nešto su spremniji bili pomoći onim biskupijama čiji su biskupi bili spremniji na kakvu takvu suradnju s novim vlastima. Biskup Mileta je bio među onim biskupima koji su pokušavali održavati kontakte s vlastima, te su mu vlasti ponekad izlazile u susret, ali tako što bi ga prvo doveli u bezizlaznu situaciju, tako da je bio prisiljen moliti pomoć.

Iz pisma biskupa Jeronima Milete, koje je uputio 8. kolovoza 1945. predsjedniku hrvatske vlade Vladimiru Bakariću, vidljivo je da je biskup od vlade tražio novčanu i materijalnu pomoć za svećenstvo u Dalmaciji. Vlada je zapovijedila rješenjem od 26. svibnja 1945. Oblasnomu NO Split da pomogne svećenstvu Dalmacije, bilo u novcu bilo u hrani. Naime, biskup je izvijestio vladu da svećenstvo u Dalmaciji za devet mjeseci nije primalo ni živežnih namirnica ni plaće, ističući da je poznato da je svećenstvo u Dalmaciji bilo uvijek siromašno, bez posjeda i bez beneficija, te da se bez plaće nije moglo uzdržavati, a pogotovo ne svećenici u gradovima, kojima je mjesečna plaća bila jedini prihod. Upozorio je da je stanje svećenstva u Dalmaciji

3 HDA, *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952.*, Svezak 1., 371.

4 Izvješće Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske Saveznoj komisiji za vjerske poslove, br. 2131/1948, od 15. siječnja 1949., HDA, Fond Komisije za odnose s vjerskim zajednicama (dalje KOVZ), Kut. 133.

više nego bijedno. U pismu Bakariću zamolio je da se odredi da svećenstvo u Dalmaciji prima redovito svakoga mjeseca živežnih namirnica i pomoć u novcu kako primaju svi državni službenici, te da što prije bude uređeno pitanje plaće svećenstva, koje radi u narodu koji ga treba i želi.⁵

S vremenom su vlasti uskraćivale bilo kakvu pomoć svećenstvu, dapače oduzimanjem imovine nastojale su ih što više osiromašiti. Međutim uz pomoć vjernika svećenstvo se uspjelo othrvati svim pritiscima. Tako je na sjednici Politbiroa CK KPH 21. veljače 1947. Anka Berus kazala da svećenike u Dalmaciji narod vrlo dobro hrani, te da to prije nije bio slučaj, i da u crkvama ima više ljudi nego ikada. Ustvrdila je da smatra da sve to pokazuje da u Dalmaciji stvari ne stoje dobro i da bi bilo dobro tamo imati čovjeka koji bi to proučavao.⁶

Pomoć od države sve je manje stizala, a Crkvu se nastojalo osiromašiti i uvodeanjem svakojakih nameta. Povećani su porezi i na ono malo zemljišta koje je župama ostalo nakon provedbe agrarne reforme, pa su svećenici zbog nemogućnosti plaćanja, prodavali ili davali u najam preostalo zemljište.⁷ Zabranjena su sakupljanja milodara po kućama, oporezivani milodari u crkvama, uvedene trošarine na darovano vino i sl. U svezi s trošarinama na darovano vino biskup Mileta uputio je 10. studenoga 1947. pismo Predsjedništvu vlade NR Hrvatske. U predstavci biskup podsjeća da svećenstvo, posebice u Dalmaciji, otkad ne prima plaću od države, živi u pravoj bijedi, jer da je ta plaća, iako nedovoljna, služila ipak svećenstvu za nabavku najnužnijih životnih potreba. Podsjetio je i da su neki župnici, uslijed agrarne reforme, izgubili i svoje župske nadarbine i tako ostali i bez tih prihoda. U svezi s trošarinama na darovano vino u predstavci je biskup naveo sljedeće:

Ove godine u nekim župama, većinom primorskim krajevima, narod je dao svome župniku nešto u vinu željom da mu barem donekle pomogne a tim priznade za njegov nesebični rad tokom godine.

Vino, što dobrovoljno poklanja svome župniku je milostinja ili tako zvana pogrebica a negdje poroština redovito župnicima služi za kućnu porabu. Ima negdje, ali je to veoma mali broj, da od sakupljenog vina svećenik može nešto i prodati.

Po zakonu o trošarini traži se od župnika da plate trošarinu i na vino, primljeno kao milostinju ili milodar, a koje će oni upotrebiti za kuću tokom godine. Shvatljivo je da moraju oni koji prodadu vino isplatiti trošarinu, ali zašto da siromašni župnici plate i trošarinu na vino koje su im seljani darovali za njihovu kućnu potrebu?

Župnici će morati platiti i porez na dohotke, koje imaju u župi, prema tomu uračunati će im se u dohotke i vino za kućnu porabu a za koje su oni već isplatili trošarinu, jer se tako traži.

5 HDA, KOVZ, kut. 124

6 HDA, Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945-1952., Svezak 1., 327.

7 O navedenom više u: M. Akmadža, Otudjenje nadarbinskog zemljišta zbog poreznih opterećenja u Zagrebačkoj nadbiskupiji 1948.1955., *Tkalčić*, 9/2005., 123-272.

U nastavku predstave biskup je upozorio da se nekim župnicima uračunavaju dohotci koje oni faktično nemaju, i to temeljem neistinitih informacija i netočnih izvješća. Navodi da je jednom župniku određen porez na dohodke 1946. godine u visini od 1050 dinara uračunavši mu da je imao 27.000 dinara godišnjeg dohotka, a on nije imao niti 15.000 dinara čistog dohotka godišnje. Biskup na kraju traži od Predsjedništva vlade da, imajući u vidu bijedno stanje župnika u Dalmaciji, odredi da se ne traži od župnika isplata trošarine na vino, primljeno kao milostinju ili dar od naroda, koje će upotrijebiti za kućnu potrebu tijekom godine.⁸

U općoj nestašici nedostajalo je i papira, kako u cijeloj državi tako i u Šibenskoj biskupiji. U svezi s tim biskup Mileta je 20. kolovoza 1947. poslao pismo ministru Ritigu u kojem navodi, da je, kad je bio u Zagrebu, biskupov tajnik tražio doznaku papira za Šibensku biskupiju, ali da mu je bilo povjerljivo odgovoreno, da je neće dobiti, jer da se boje da bi papir mogao poslužiti za crkvenu promidžbu. Biskup je uz pismo poslao primjerak malog katekizma koji je trebalo ponovno tiskati, te je istaknuo da je vidljivo da u njemu nema nikakve promidžbe i da ga kani tiskati u 10 do 20 tisuća primjeraka. Na kraju pisma zamolio je Ritiga za posredovanje za dobivanje papira.⁹

Borba za sjemenište

U odnosima između Katoličke crkve i komunističkog režima u Jugoslaviji vjerske škole, odnosno školovanje svećeničkog kadra, predstavljalo je jedan od najvažnijih problema u tim odnosima. Katolička crkva je nakon II. svjetskog rata ostala bez velikog dijela svog svećenstva i časnih sestara, što zbog pogibija u vrijeme rata, što zbog ubijanja i zatvaranja od strane komunističkog režima nakon rata. Također je znatan broj svećenika u strahu od komunističkog režima napustio zemlju. Zbog toga je Katolička crkva morala pojačano raditi na školovanju novih kadrova, da bi mogla zadovoljiti potrebe svojih vjernika diljem zemlje koji su ostali bez svojih dušebrižnika. S vremenom je i sve veći broj stanovnika, a time i vjernika, iziskivao dodatnu potrebu za školovanjem svećenika. S druge strane, komunistički režim koji je vodio sustavnu borbu protiv religije, a posebice protiv Katoličke crkve, na sve je načine nastojao otežati Katoličkoj crkvi rad njenih škola, tj. školovanje novih kadrova. S tim ciljem komunistički režim poduzeo je niz "zakonskih" mjera po pitanju statusa vjerskih škola, slabio njihovu materijalnu snagu oduzimanjem i zaposjedanjem sjemenišnih i školskih zgrada, te raznim metodama pritisaka i davanja povlastica pojedinim polaznicima vjerskih škola vršio njihovo izvlačenje iz tih škola.¹⁰

8 HDA, KOVZ, kut. 130, 1151/47, prijepis pisma poslan je i Komisiji za vjerske poslove NRH uz molbu da se u navedenom predmetu zauzme za biskupovu molbu.

9 HDA, KOVZ, Kut. 130, 770/1947.

10 Više o navedenoj problematici u: M. Akmadža, Politika državnih vlasti prema vjerskim školama u Zagrebačkoj nadbiskupiji 1945.-1966. godine, *Tkalčić*, 7./2003., Zagreb 2003., str. 157-196.

Katolička crkva imala je i u vrijeme Kraljevine Jugoslavije i u vrijeme NDH svoje privatne škole s pravom javnosti, te su u potpunosti bile izjednačene s državnim školama. To su bile nadbiskupske i biskupske gimnazije, franjevačke gimnazije, dominikanska gimnazija na Braču, te gimnazija i učiteljska škola sestara milosrdnica u Zagrebu, zavodi (kolegiji) i razna sjemeništa.¹¹ Nakon što je svršetkom II. svjetskog rata vlast u zemlji preuzela Komunistička partija, s obzirom na njen program, tj. ideologiju, mogle su se očekivati promjene i po pitanju statusa vjerskih škola.

Prvi problemi za rad vjerskih škola nastali su još krajem rata i prvih dana nakon rata kada su partizanske snage mahom zaposjedale sjemenišne zgrade. Kada je 4. kolovoza 1945. godine *Vjesnik* najavio ukidanje privatnih škola u školskoj godini 1945/1946., nadbiskup Alojzije Stepinac se na te najave osvrnuo u svojoj predstavi predsjedniku vlade Federalne Hrvatske, Vladimiru Bakariću, 11. kolovoza 1945. godine. U predstavi o najavama ukidanja privatnih škola nadbiskup Stepinac, među inim, piše:

Nadbiskupske i biskupske gimnazije u Hrvatskoj i Sloveniji nisu već dva mjeseca primile nikakve državne subvencije, te stoje prema objavi u zagrebačkom "Vjesniku" pred ukidanjem. Zgrade dječaćkih sjemeništa najvećim su dijelom zaposjednute po vojsci. Tako je Crkvi onemogućen ili u znatnoj mjeri ograničen rad na odgoju njezinog podmlatka. Isto vrijedi za školske zgrade privatnih gimnazija katoličkih redova (...) Načelo slobode vjeroispovjedanja i slobode savjesti traži, da država dozvoli Crkvi podržavanje njezinih dječaćkih sjemeništa i privatnih gimnazija katoličkih redova. Crkva ne može smatrati dovoljnim onaj vjersko-moralni odgoj svojih budućih svećenika, što ga pružaju državne škole. Ona je zato svojim Zakonikom propisala osnivanje dječaćkih sjemeništa, u kojima daje kandidatima svećeničkog zvanja potrebni prikladni odgoj. Nije u skladu s priznatom slobodom vjeroispovjedanja, kad se dječaćkim sjemeništima oduzima mogućnost djelovanja već time, što su im zgrade zaposjednute, ili što se agrarnom reformom oduzimlje Crkvi ono zemljište, koje služi jedino i isključivo za uzdržavanje đaka, ponajviše seljačkih sinova.

Na kraju predstave istaknuto je i nekoliko zahtjeva Katoličke crkve školskim vlastima, u kojima se u svezi s privatnim školama i crkvenim dječaćkim sjemeništima traži:

- da se dozvole privatne biskupske, nadbiskupske i redovničke gimnazije i da se time dade pravo javnosti i to barem onima, koje su ga imale do sada.
- da se dozvoli rad crkvenim dječaćkim sjemeništima i isprazne njihove zgrade, te ona mogu služiti svrsi za koju su podignuta. To isto vrijedi i za zgrade ostalih crkvenih zavoda i škola.¹²

11 A. Benigar, *Alojzije Stepinac – hrvatski kardinal*, Zagreb 1993., str. 480.

12 N. Kisić-Kolanović, *Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću godine 1945.*, *Croatica Christiana Periodica*, br. 29, god. XVI, Zagreb 1992., str. 161.

O zauzetosti dječjačkih sjemeništa od strane vojske upozorili su i biskupi u pastirskom pismu u rujnu 1945. godine, u kojem među inim upozoravaju da su sjemeništa praktički gotovo onemogućena za svoju svrhu, jer da su neka djelomice okupirana po vojsci, a druga rekvirirana. Upozoravaju da se u državnom tisku najavljuje da vjerske škole neće moći više raditi i da će biti ukinute, bez obzira što roditelji u njih žele slati svoju djecu.¹³

Do ukidanja privatnih škola došlo je 2. listopada 1945. godine, kada je donesen Zakon o ukidanju privatnih škola, s napomenom da Ministarstvo prosvjete može, s obzirom na povijesne tradicije i potrebe srednjoškolske pripreme za teološko obrazovanje, izuzetno dozvoliti rad pojedinih privatnih gimnazija s pravom javnosti.¹⁴ Tako su u Hrvatskoj ostala samo dječjačka sjemeništa s javno priznatim gimnazijama u Zagrebu i Pazinu.

S obzirom na nastalo stanje, na problem vjerskih škola upozorili su i katolički biskupi u svojoj predstavi Predsjedništvu vlade FNRJ, upućenoj sa sastanka u Ljubljani krajem srpnja 1947. godine, u kojoj, među inim, stoji:

Prije rata imala je Katolička Crkva u Jugoslaviji čitav niz sjemeništa i vjerskih škola, kojima danas nema ni traga. Jedina dječjačka sjemeništa s javno priznatim gimnazijama - u Zagrebu i u Pazinu - morala bi danas udovoljavati potrebama gotovo svih katoličkih biskupija u Jugoslaviji, što je dakako praktično nemoguće. Ova činjenica prema našem mišljenju stoji u izrazitom protuslovju s 25. čl. Ustava, koji zajamčuje slobodu savjesti i vjere svim državljanima gdje se izričito veli: "Vjerske škole, koje spremaju svećenički naraštaj, slobodne su i stoje pod općim nadzorom države". Ovom prilikom katolički biskupi moraju istaknuti, da se ne može govoriti o slobodi vjere tamo, gdje se Crkvi oduzima mogućnost da se efikasno brine za svoj svećenički podmladak i da ga odgaja onako, kako to odgovoara njezinu duhu i njezinim načelima.

Osim toga zabranjene su ili ukinute i sve ostale stručne i srednje škole, kojima je upravljala Crkva i koje su predstavljale rezultat njezinih kulturnih napora kroz stoljeća. Zajedno sa sjemeništima, školama i odgojnim internatima Crkvi su oduzeta i sva sirotišta.¹⁵

Državne vlasti su, kao i u većini biskupija, odmah nakon preuzimanja vlasti zauzele dio šibenskog Biskupskog sjemeništa. Biskup Mileta se tim povodom više puta obraćao Okružnom NO u Šibeniku, Oblasnom NO u Splitu, kao i predsjedniku vlade Bakariću s molbom da se biskupiji vrati zaposjednuti dio sjemenišne zgrade. Međutim, unatoč njegovim molbama, Gradski NO Šibenik, tj. njegov prosvjetni odsjek

13 M. Akmadža, Pastirsko pismo katoličkih biskupa Jugoslavije od 20. rujna 1945. godine i crkveno državni odnosi, *Tkalčić* 6./2002., str. 154.

14 *Narodne novine*, br. 35, Zagreb 4. listopada 1945.

15 Predstavka katoličkih biskupa Jugoslavije Predsjedništvu vlade FNRJ, od 29. srpnja 1947., HDA, OF Ritig, Kut. 7.

donio je 5. studenoga 1946. odluku kojom se nalaže Šibenskoj biskupiji da u roku od 8 dana mora isprazniti i onaj dio sjemenišne zgrade koji koristi biskupija, te da prepusti vlastima zgradu i inventar. Gradski NO se kod donošenja navedene odluke pozvao na Uredbu o đačkim domovima za omladinu srednjih škola donesenu 17. rujna 1946., a kojom se ukidaju svi privatni đački domovi i internati. U svezi s navedenom odlukom Gradskog NO-a, biskup Mileta se 11. studenoga 1946. pismom obratio predsjedniku vlade NR Hrvatske, Vladimiru Bakariću, u kojem među inim piše: "Moram odmah istaknuti da me je ovaj akt duboko ražalostio, kao što se je bolno dojmio čitavog svećenstva i građana koji su ovo doznali". Biskup ističe da je uvjeren da spomenuta Uredba ne obuhvaća sjemeništa Katoličke crkve, jer da je to namjeravala da bi izričito naznačila i sjemeništa. Napominje da je Gradski NO u Šibeniku izdao navedenu odluku po uputama Oblasnoga NO-a, što je stručni referent u Splitu izjavio mons. Rudolfu Pianu, kojega je biskup tim povodom poslao u Split. Pianu je rečeno da su prosvjetne vlasti mišljenja da se Uredba odnosi i na sjemeništa. U svezi s tim biskup je u pismu iznio sljedeće:

Crkvena sjemeništa nijesu konvikti već se od ovih bitno razlikuju. U konvikte - držala ih kojamudrago ustanova - mogu da udju i stanuju dječaci, mladići - a u ženskim konviktima djevojke - bez obzira na njihovo buduće zvanje. Dovoljno je da plaćaju te se pridržavaju discipline dotičnog konvikta. U sjemeništa se primaju isključivo oni dječaci, koji osjećaju svećenički poziv. Čim koji od sjemeništaraca svojim vladanjem pokaže ili izjavi da ne misli postati svećenikom biva odmah otpušten iz sjemeništa, jer ondje nemože biti mjesta za takvoga.

Sjemeništa bila mala ili velika "minus vel maius seminarium" nijesu ni đjački domovi ni privatni internati ni konvikti, niti su ikada bili, a niti ih ikoja vlast takvima smatrala. Sjemeništa Katoličke crkve to su crkveni javni zavodi, koja treba da ima svaka biskupija prema Kan. 1354 Crkvenog Kodeksa, koji vrijedi za čitav svijet, u kojima se pripravljaju mladići za svećenički stalež.

Stoga su biskupska ili dijecezanska sjemeništa, bila mala ili velika - naime bila za crkvene kandidate srednjih škola bila za teologe - javne crkvene institucije, koje pripadaju isključivo Crkvi i gdje ova slobodno djeluje medju svim narodima kulturnoga svijeta, podiže i drži svoja sjemeništa. Pa i u poganskim zemljama, ako opstoji Katolička crkva, opstojе i sjemeništa gdje ona uzgaja svoje buduće svećenike.

Sjemeništa za Crkvu su od prvotne važnosti i bez njih ne da se ni zamisliti djelovanje njezino u svijetu. Priječiti rad sjemeništa ili, još gore, zatvarati ista znači zasijecati u bitni život Crkve i priječiti njezinu slobodu. – Više puta Vi ste, gosp. Predsjedniče, izjavili a osobito Maršal Tito; da se u našoj državi ne misli proganjati Crkvu pa da država nije protiv vjere. Ali neka mi bude dopušteno zapitati

kako se može nazvati ovo zabranjivanje, zatvaranje, kroz osam dana, sjemeništa i uzimanje crkvene imovine?

U članu 25 našega Ustava zajamčena je sloboda vjeroispovjesti, dakle zajamčena je Crkvi sloboda djelovanja u našem narodu, koji želi i hoće imati svećenike. Kako može biti svećenika bez pripreme, bez uzgajanja, naime bez sjemeništa? Treća alineja istoga člana priznaje da su "vjerske škole za spremanje svećenika slobodne". Dakle prema tomu sjemeništa mogu slobodno opstojati.

Je li moguće – pitam ja – da naša Narodna Republika Hrvatska hoće sada da zatvori sjemeništa i tako onemogući hrvatskom narodu, koji je religiozan – i njemu je vjera najveća svetinja – da ima svećenika? Naš narod uvijek je gledao sjemeništa kao nešto svoga, kao zjenicu svog oka, jer su iz njih uvijek izlazili oni, koji su čitavi svoj život pregarali dobru naroda te ga istinski ljubili i za njega radili. Prošlost naših sjemeništa u našoj domovini ima sjajnih stranica koje se ne daju izbrisati.

Biskup na kraju izražava uvjerenje da se navedenom Uredbom nije ni iz daleka mislilo zabraniti ni ukidati sjemeništa, jer da bi se s tim duboko povrijedila prava Katoličke crkve, što bi bilo upereno protiv vjerskih osjećaja naroda, koji hoće i traži svećenika, a time i sjemeništa. Zatražio je od Bakarića da zapovijedi Oblasnom NO-u u Splitu da pozove Gradski NO u Šibeniku neka povuče svoju odluku o ispražnjenju i preuzimanju sjemeništa.¹⁶

Navedeno biskupovo pismo dovelo je do pozitivnih rezultata o čemu biskup u pismu od 14. siječnja 1947. upućenom Prosvjetnom odsjeku Oblasnoga NO-a Split izvješćuje:

Danas, 14. I. 1947., primio sam ugodni posjet gosp. Koritnika, Pročelnika Tog prosvjetnog odsjeka i gosp. Babića. Gosp. Koritnik mi je priopćio vijest, da će se iz zgrade Biskupskog Djačkog Sjemeništa u Šibeniku, Djački Državni Konvikt, u mjesecu ožujku ove godine preseliti u zgradu u kojoj je prije bila smještena učiteljska škola; i tako će se cijela zgrada Biskupskog Djačkog Sjemeništa u Šibeniku moći opet upotrebiti samo za uzgoj svećeničkog pomladka moje biskupije, kako je bilo u privremenoj unajmljenoj zgradi (1923.-1929.) i u ovoj novoj zgradi od god. 1929. unaprijed.

Ja od srca zahvaljujem Prosvjetnom Odsjeku Tog Oblasnog N.O., a ujedno izražujem moju vječnu harnost gosp. predsjedniku Vlade N.R.H., dru Vladimiru Bakariću, koji na moj akt od 11. studenoga 1946., br. 964/46, blagoizvolio mi je javiti po šefu svog kabineta, dne 27. XII. 1946., da je On njemu naredio da pošalje ministarstvu prosvjete prijedlog za povoljno rješenje mojeg spomenutog akta. Napokon zahvaljujem i Komisiji za vjerske poslove u Zagrebu na ustrajnoj pomoći u ovom pitanju.

¹⁶ HDA, KOVZ, kut. 128, 1877/46.

Kad bude ispražnjena zgrada Biskupskog Djačkog Sjemeništa u Šibeniku u mjesecu ožujku tek. god., ja ću imati dovoljno vremena da opet uredim cijelu zgradu za svrhu za koju je bila sagradjena u godinama 1927.-1929., i da javim na vrijeme mojim župnicima da će moći početkom školske godine 1947./48. biti primljeni u šibensko Djačko Sjemenište svi oni djaci, koji se žele posvetiti svećeničkom zvanju.

Gore spomenuti gosp. Koritnik rekao mi je, da u ovom pismu mogu izraziti i moje želje.

Zato ovom prigodom podastirem moju skromnu molbu da bi se dojučuom školskom godinom 1947./48. u šibenskoj realnoj gimnaziji uspostavila odjeljenja klasične gimnazije, kako je bilo pod bivšom Jugoslavijom, e da bi moji sjemeništarci poučeni i u klasičnim jezicima, latinskom i grčkom, bili bolje spremjeni za svoje buduće svećeničko zvanje.

Moji sjemeništarci, od osnutka sjemeništa godine 1923., pohadjaju državnu gimnaziju. S ovim u vezi molim da, saglasno sa našim Ustavom čl. 25.) o slobodi vjere, nebi se, barem moji sjemeništarci, po nekim sasvim rijetkim, nastavnica silili da čine nešto što se protivi njihovoj savjesti, na primjer čitanje nekih, od Katoličke crkve zabranjenih knjiga, na primjer: Zola (Emil).

Napokon molim, da se mojim sjemeništarcima nebi pravljala poteškoća za upisivanje u šibensku Državnu gimnaziju iako svi ne pripadaju gradu ili kotaru šibenskom, jer je moja biskupija rasprostranjena i po kotarima Splitskom, Trogirskom,¹⁷ Biogradskom, Zadarskom, na otoku Pagu a čak nešto i u Bosni. Osim toga ja iznimno primam djake iz drugih naših biskupija. Kako sam pomoću sjemeništa, iza Prvog svjetskog rata popunio redove svećenstva, tako i sada, iza Drugog svjetskog još groznijeg rata, moram da pomoću sjemeništa, nadoknadim velike gubitke u svećeničkim redovima, jer od 160 župa moje biskupije imam 67 župa bez svećenika, tako da neki moraju posluživati i po 6 župa.

Pravac rada i uzgoja u katoličkim sjemeništima je određen od Crkve u Codex juris canonici (Zakonik Crkvenog Prava) od Kanona (člana) 1352 do Kanona 1371. U katoličkim sjemeništima uzgajaju se djaci da budu dobri i revni svećenici, oci tješitelji i branitelji svog milog naroda i da naučavaju poštivanje vlasti, jer vlast je od Boga.¹⁸

Biskup Mileta se kod Bakarića založio i za ispražnjenje sjemenišnih zgrada u Splitu, što mu je Bakarić i obećao. Međutim, iz pisma koje je 23. rujna 1947. Bakariću uputio generalni vikar i ravnatelj Biskupskog sjemeništa u Splitu, Vicko Fulgosi, vidljivo je da ta obećanja nisu ispunjena.¹⁹

17 Iznad je rukopisom dometnuto "Drniškom, Kninskom, Prečkom, Benkovačkom".

18 HDA, KOVZ, kut. 129 95/47., prijepis pisma poslan je na znanje i Komisiji za vjerske poslove NRH.

19 HDA, KOVZ, kut.130, 890/47.

U svezi sa sjemeništem u Šibeniku biskup Mileta razgovarao je i s predsjednikom Vlade NR Hrvatske, Bakarićem, u Zagrebu 11. srpnja 1947. godine. O tom razgovoru svjedoči ministar Ritig u jednom spisu, navodeći da je biskup tom prigodom prikazao molbe i želje usmeno, a on ih naznačuje u pisanom obliku pod nazivom "Spomenica biskupa Milete". Ritig navodi da je i on nazočio razgovoru, te da je Bakarić obećao uvažiti gotovo sve želje, te da će za sjemenišne potrebe dodijeliti biskupiji 500 tisuća dinara. Navodi da je razgovor trajao preko jedan sat i četvrt, te da je Bakarić udovoljio molbi biskupa, da može pohoditi nadbiskupa Stepinca u zatvoru u Lepoglavi i svećenike u zatvoru u Staroj Gradiški. Biskup je u spomenutom razgovoru izvijestio Bakarića da je sjemenište povraćeno svojoj svrsi 3. travnja 1947., na čemu je zahvalio. No, iznio je i probleme oko popravka sjemenišnih zgrada, za što je trebalo utrošiti preko 100.000 dinara. Podsjetio je da su razni uzurpatori iznijeli skoro sve pokućstvo iz sjemeništa, te da mora iznova nabaviti pokućstvo za 100 do 160 sjemeništara, te za starješine, časne sestre i poslugu. Izvijestio je da mu je Koritnik (?) kazao da podastre Oblasnom NO-u u Splitu želje glede sjemeništa, te da je on zatražio da svi njegovi sjemeništarcima iz svih 160 župa na području od Trogira do Paga mogu biti primljeni u šibensku gimnaziju, a ne samo oni iz šibenskog kotara. Zatražio je i da se opet osnuju u šibenskoj gimnaziji klasična odjeljenja, kako je bilo pod Kraljevinom Jugoslavijom, te da se ne sile sjemeništarcima da čitaju knjige koje su od Crkve zabranjene i po njima rade zadaće, jer da je to "atentat ne samo na njihovo zvanje svećeničko, nego i na njihovu vjeru". Također je zatražio da se barem njegovim sjemeništarcima omoguću školski praznik kad moraju služiti i sudjelovati vjerskim obredima u Stolnoj šibenskoj bazilici, te da se ne dogodi, kao te godine, da im se u slučaju odsutnosti bilježe neopravdani sati i daje niža ocjena iz ponašanja. Napomenuo je da se to više puta događalo odkad su ukinuti školski blagdani u vrijeme raznih zapovijedanih crkvenih blagdana i na Veliki četvrtak i Veliki petak. Biskup je Bakariću kazao da se iz priloženog spisa Oblasnom NO-u (Ritig ga nije priložio svom izvješću, pa nam nije poznato što u istom piše) vidljivo što je od njegovih zahtjeva uslišano. Napomenuo je da je zbog toga prisiljen da s novom školskom godinom otvori u sjemeništu vjersku klasičnu gimnaziju, ostavljajući svakom sjemeništarcu slobodu da položi konačni ispit na državnoj gimnaziji.²⁰

Osim razgovora o sjemeništu, biskup je zamolio Bakarića da budu pomilovani njegovi svećenici, koji su zatvoreni u Staroj Gradiški, ističući da su svi oni, kao i on, pomagali i spašavali partizane od raznih okupatora. Upozorio je da su mu svećenici potrebiti jer ima 72 župe bez svećenika. Zatražio je da se pomiluju sljedeći svećenici: Mate Klarić iz Skradina, Ivo Grgurev iz Vodica, Antun Matacin iz Preka, Romano Lukin iz Malog Iža, Nikola Pedišić iz Pašmana, Tome Bašić iz Šibenske biskupije, Eugen Konatić iz Velog Iža i Zdravko Mašina iz Preka. Također je zamolio da bude pušten iz zatvora u Zagrebu svećenik Ante Radić iz Šibenika, koji inače stanuje u Zagrebu.²¹ Nemamo podataka da li je molba za puštanje navedenih svećenika na

20 HDA, KOVZ, kut. 149, 653/47.

21 HDA, KOVZ, kut. 149, 653/47.

slobodu uslišana, a iz trenutno dostupnih spisa vidljivo je da je Antun Matacin pomilovan tek 1952., Romanu Lukinu je 1949. snižena kazna s 10 na 3 godine zatvora s prisilnim radom, a Nikola Pedišić pušten je 1951. na uvjetni otpust. Tada pritvoreni Ante Radić 1948. osuđen je na 5 godina zatvora s prisilnim radom.²² Iz navedenih primjera moglo bi se zaključiti da biskupove molbe uglavnom nisu uslišane.

Ometanja i zabrane vjeronauka

Vjeronauk u svjetovnim školama bio je jedan od najvažnijih pitanja u odnosima Katoličke crkve i države. U vrijeme Kraljevine Jugoslavije i u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske vjeronauk je bio i zakonski zajamčen i u praksi provode. Još prije kraja II. svjetskog rata partizani su na područjima pod svojim nadzorom uveli neka nova pravila u svezi s vjeronaukom u školama, koja su u to vrijeme, za Crkvu, s obzirom na tradiciju i tadašnje prilike, bila neprihvatljiva. Naime, nova pravila su određivala da je vjeronauk u pučkim školama postao izborni predmet a ne više obvezatan, dok je u višim razredima srednjih škola ukinut. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) je 1944. na svom trećem zasjedanju donio odluku da vjeronauk u pučkim školama postaje izborni predmet, te ga mogu predavati samo oni svećenici koji se nisu ogriješili o "narodnu" vlast i to samo jedan sat tjedno. Određeno je također da se započinje molitvom "Očenaš", te se priznaje svetkovanje nedjelje i zapovijedanih blagdana, a u školama ostaje križ na počasnim mjestima.²³ Međutim, u praksi je stanje bilo bitno drugačije. Mjesni organi vlasti, ravnatelji škola i neki učitelji nisu se pridržavali odluka ZAVNOH-a, nego su na razne načine nastojali omalovažiti vjeronauk u školi te su ometali vjeroučitelje u njihovom radu. Iako je u početku nova vlast krenula blago u promjene vezane za vjeronauk u školi, stanje se iz godine u godinu pogoršavalo sve do samog izbacivanja vjeronauka iz svjetovnih škola.

Nadbiskup Stepinac je 25. lipnja 1945. u predstavi predsjedniku hrvatske vlade Vladimiru Bakariću zatražio slobodan rad Crkve u pogledu odgoja i nesmetanu obuku vjeronauka u pučkim i srednjim školama, u svim nižim i višim školama, ističući da: "Ako je u deklaraciji Vlade zajamčena sloboda vjeroispovijedanja pa se na tom temelju uvodi fakultativna vjerska obuka u nižim razredima srednjih škola, ne postoji nijedan objektivni razlog, da se u najmanju ruku, to isto ne provede i za više razrede srednjih škola."²⁴

22 HDA, KOVZ, Kut. 341, "Pregled osuđenih svećenika, časnih sestara i crkvenih funkcionara svih vjeroispovijesti na teritoriju NR Hrvatske od 1944. do 1951." Kao što sam već spomenuo, na popisu nema imena nadbiskupa Stepinca, pa je moguće da nedostaju još neka imena. Iz popisa sam izuzeo Miroslava Majstorovića-Filipovića, jer on nije bio svećenik nego bivši svećenik, s obzirom da je bio izopćen iz franjevačkog reda 10. srpnja 1942.

23 M. Srakić, *Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma*, Zagreb 2000., str. 11-12.

24 Predstavka nadbiskupa A. Stepinca V. Bakariću, od 25. lipnja 1945., Nadbiskupski arhiv Zagreb (dalje NAZ), fond Nadbiskupskog duhovnog stola (dalje NDS), br. 4442/45.

Stanje se i dalje pogoršavalo, a odgovora od strane vlasti nije bilo, te se nadbiskup Stepinac u svezi s vjeronaukom osvrće i u svojoj predstavi V. Bakariću 21. srpnja 1945. godine. U toj predstavi nadbiskup ističe da pitanje vjeronauka u školama nije potakla Crkva, već oni, koji su bez sporazuma i pristanka i jednog ovlaštenog crkvenog predstavnika i bez pitanja širokih narodnih masa, koje plebiscitarno šalju djecu na vjeronauk u svim školama. Opovrgnuo je i tvrdnje vlasti da vjeronauk u školama nije dokinut, te da sigurno motiv za to nije bilo jačanje prijateljstva prema vjeri i Crkvi. Napomenuo je i da se učenici viših razreda gimnazije u velikom broju spontano javljaju za učenje vjeronauka, a oduzeta im je ta sloboda u ime "slobode". Upozorio je i na činjenicu da u Beogradu postoji izborna nastava vjeronauka u višim razredima srednjih škola, te izrazio potrebu revizije uredbi o vjeronauku u pučkim i srednjim školama u tom pravcu, da se vjeronauku dodijele po dva sata u pučkim i nižim razredima srednjih škola, te da se i za više razrede uvede vjerska pouka.²⁵

No Bakarić je u svom govoru na zasjedanju ZAVNOH-a u Zagrebu krajem srpnja 1945. kazao da vjeronauk nije ugrožen i da mora biti neobvezan, te da pojedince iz redova vlasti koji ugrožavaju vjeronauk treba ispitati.²⁶

Nadbiskup Stepinac uputio je Bakariću posebnu predstavku o problemu vjerskog odgoja u državnim školama 11. kolovoza 1945. godine. U toj predstavi nadbiskup je opisao prava koja je Katolička crkva imala prije II. svjetskog rata i u vrijeme NDH, te iznio promjene koje su nastale dolaskom komunista na vlast na čitavom području odgojnog rada. Također je upozorio da su time narušena prava roditelja i njihove djece, istaknuvši da je sve to učinjeno bez razgovora s predstavnicima Crkve. Kritizirao je i odnos ravnatelja škola i pojedinih učitelja prema vjeronauku u školi, te podsjetio da su po anketama školskih vlasti, roditelji pokazali preko 90 postotnu zainteresiranost za vjeronauk. Postavio je i pitanje "Ako se vlast postavi na načelo slobode savjesti i smatra ga svetinjom pa zato ne dozvoljava, da se ikome nameće vjerska obuka, koji je neće, kako je ta ista vlast može zabraniti onome, koji po svojoj savjesti hoće vjersku obuku u višim razredima srednjih škola." Istaknuo je i da se sa slobodom vjeroispovijedanja i savjesti ne može složiti ni praksa Ministarstva prosvjete u Hrvatskoj, koje usmenim putem zabranjuje svaku molitvu u školi i koje ne dozvoljava raspela u školama.²⁷

O problemu vjeronauka u državnim školama raspravljali su i biskupi na Biskupskoj konferenciji u rujnu 1945. godine. U pastirskom pismu upućenom vjernicima s te konferencije u svezi s vjeronaukom uglavnom se ponavljaju primjedbe iz prijašnjih predstavi vlastima te se upozorava "da o dobrovoljnom pohađanju vjeronauka

25 N. Kisić-Kolanović, Pisma zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca predsjedniku narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću godine 1945., *Croatia Christiana Periodica*, br. 29, god. XVI, Zagreb 1992., str. 148-149.

26 *Vjesnik*, Zagreb 25. srpnja 1945., str. 3.

27 N. Kisić-Kolanović, Pisma..., str. 160-164.

imaju odlučivati ne sama djeca ili đaci – priznavati takvu slobodu nedorasloj djeci, koja jedva počinju misliti, bilo bi i smiješno i ludo – nego njihovi roditelji.”²⁸

Ministarstvo prosvjete NRH poslalo je 27. rujna 1945. naputak svim gradskim NO-ima u kojem se zabranjuje uznemiravanje roditelja traženjem bilo kakvih izjava ili izjašnjavanja na roditeljskim sastancima o polasku njihove djece na vjeronauk. Također je zabranjeno sazivati posebne roditeljske sastanke u svezi s vjeronaukom, već su informacije o vjeronauku nastavnici mogli davati samo na roditeljskim sastancima sazivanim zbog drugih tema. Učiteljima je zabranjeno vršenje agitacije za ili protiv vjeronauka, a održavanje vjeronauka trebalo je uvrstiti na prvi ili zadnji sat u rasporedu. Naglašeno je i da učitelji nisu dužni nazočiti na vjerskim obredima s đacima u svojstvu službenih osoba.²⁹

Tijekom školske 1945.-1946. godine Ministarstvo prosvjete donijelo je odluku da se vjeronauk prebacuje na zadnji sat i da se razredi spajaju.³⁰ Nakon toga je donesena odluka da vjeronauk u školi ne može predavati nitko tko nema za to odobrenje od istog ministarstva, koju su niži organi vlasti još strože primjenjivali.³¹ Ubrzo je izdan naputak da se za predavanja vjeronauka traži dozvola od kotarskih narodnih odbora. Većina dozvola je brzo dobivena, no bilo je i slučajeva da se dozvola čekala do kraja školske godine.³²

U slučajevima gdje je nastava vjeronauka u školama ometana ili nije bilo dovoljno vjeroučitelja svećenici su održavali vjeronauk u crkvi.³³

O problemima u svezi s vjeronaukom u školama 1946. nadbiskup Stepinac u izvješću apostolskom poslaniku u Beogradu, mons. Josephu Patricku Hurleyu, piše:

*Vjerska pouka u školama postaje iz dana u dan sve rjeđa. Stalno se otpuštaju iz državne službe samostalni vjeroučitelji bez navoda razloga otpusta. U samom Zagrebu otpušteno je do sada 17 svećenika vjeroučitelja. Slično se događa i u provinciji te u Splitu. Na njihova mjesta nisu imenovani nasljednici, premda su sa strane duhovnih oblasti već davno predloženi. Na ovaj se način podržaje vjerska pouka u školama samo nominalno. Stvarno se ona onemogućuje otpuštanjem vjeroučitelja, a tamo gdje postoji vjeroučitelj za vjeronauk je ostavljen posljednji šesti sat pouke, kad su djeca sasvim umorna. Izvan škole, u crkvama, vlasti ne dozvoljavaju vjerske pouke mladeži, što je očito protivno slobodi vjeroispovijedanja.*³⁴

28 V. Ranilović, *Nevin a osuđen. Istina i dokumenti o kardinalu dr. Alojziju Stepincu*, Drugo dopunjeno izdanje, Koprivnica 1997., str. 23.

29 NAZ, NDS, br. 7507/1945. u 8028/1945.

30 M. Srakić, *Zabrana...*, (2000.), str. 23.

31 Ibid., str. 23-24.

32 Ibid., str. 26.

33 Ibid., str. 20.

34 Ibid., 27.

Katolički biskupi Jugoslavije uputili su vjernicima 27. kolovoza 1946. poslanicu pod nazivom "Riječ katoličkih biskupa o kršćanskom odgoju mladeži", u kojoj su iznijeli poteškoće u održavanju vjerske pouke. U poslanici su, uz već spominjane probleme vjeronaučne nastave, upozorili da se u nekim školama vjeronauk tolerira, ali da ima čitavih područja gdje se vjeronauk uopće ne predaje ne samo u srednjim nego ni u osnovnim školama, te da i tamo, gdje se predaje, za vjeronauk se određuje najzadnje mjesto i najnezgodnije vrijeme. Upozorili su da se svećenicima, koji su radi toga prisiljeni djecu skupljati na vjeronauk u crkvi, prave poteškoće, jer da se vjeronauk smije poučavati samo u školskoj zgradi. Na kraju su iznijeli zahtjev da se djeci i u praksi zajamči i prizna sloboda savijesti kada oni zajedno sa svojim roditeljima žele da prisustvuju vjerskoj obuci u školi ili u crkvi.³⁵

Najčešći problemi su bili kod dobivanja dopuštenja za predavanje vjeronauka, a vjeronauk nije mogao predavati nitko bez dopuštenja nadležnog organa "narodne" vlasti, tj. Personalnog odsjeka tajništva oblasnog ili okružnog Narodnog odbora.³⁶ Dopuštenja su uglavnom kasnila, pa svećenici nisu mogli započeti poučavanje vjeronauka na početku školske godine, te su onda vjeronauk, po uputi biskupa, držali u crkvama. Najčešća obrazloženja za nedobivanje dopuštenja za predavanje vjeronauka, bila su protudržavno djelovanje svećenika u II. svjetskom ratu.³⁷

Problemi su nastali i oko stavljanja vjeronauka na zadnji sat, jer je bilo nemoguće sastaviti raspored sati tako, da npr. vjeroučitelj, koji ima 24 sata vjeronauka tjedno, sve satove dobije zadnji sat, a posebice zato što su se ti svi satovi održavali na raznim školama koje su i vremenski i prostorno jedna od druge prilično daleko udaljene, pa vjeroučitelj nije mogao u njih stići tako da vjeronauk održava samo zadnji sat.³⁸

U srpnju 1947. katolički biskupi sastali su se u Ljubljani, odakle su uputili predstavku Predsjedništvu vlade FNRJ u kojoj u svezi s vjerskom poukom pišu:

Potpisani katolički biskupi u vezi s tim sa žaljenjem konstatuju, da je Katolička Crkva u Jugoslaviji praktično vrlo često lišena mogućnosti, da vodi brigu o vjerskom odgoju mladog naraštaja. U državnim školama mnogi nastavnici udaraju na same temelje religije time, što svojim učenicima i učenicama nameću materijalističko shvaćanje života: govore protiv Bogu; niječu dušu; tvrde, da se je čovjek razvio iz životinje bez posredništva Stvoriteljeve moći; tendenciozno i jednostrano prikazuju svjetsku i crkvenu povijest na način, koji u mladim dušama mora izazvati pobudu protiv religije; otvoreno se izruguju vjerskim istinama i sl.

Vjeronauk, koji bi se prema državnom školskom zakonu imao fakultativno predavati u nekojim se školama ne predaje nikako, a drugdje opet uz ograničenja,

35 Poslanica Katoličkog episkopata Jugoslavije katoličkim vjernicima *Riječ katoličkih biskupa o kršćanskom odgoju mladeži*, od 27. kolovoza 1946., NAZ, NDS, Izvadci iz *Službenog vjesnika Zagrebačke nadbiskupije* (dalje SVZN).

36 Upute Ministarstva prosvjete o postavljenju učitelja, br. 37450-II-1946., od 25. rujna 1946., NAZ, NDS, Izvadci iz SVZN.

37 M. Srakić, n. dj., str. 39.

38 Ibid., str. 41.

koja mu oduzimaju svaku praktičnu važnost. Tamo, gdje svećenici radi malog broja djece ili drugih razloga daju mladeži vjersku pouku u crkvi, nerijetko se to zabranjuje, a svećenici se radi vršenja svoje dužnosti pozivaju na odgovornost i kažnjavaju. Bilo je slučajeva, gdje su lokalni faktori dušobrižnicima zabranjivali supripravljati djecu na prvu sv. pričest, krizmu i sl.³⁹

S vremenom je sve veći broj svećenika zazirao od škola, te je vjeronauk sve više prelazio u crkve.⁴⁰ No kako se vjeronauk selio u crkve, tako su mjesne vlasti zabranjivale održavanje vjeronauka u crkvama, obrazlažući zabrane time da je vjeronauk dozvoljen samo u školama. Biskupi su odgovarali na upite svećenika, da mogu držati vjeronauk u crkvama jer im to jamči Ustav, no s tim se nisu slagale državne vlasti, pa su svećenici zbog toga pozivani na odgovornost.⁴¹

Odgoj mladeži bio je jedan od ključnih pitanja u odnosima Katoličke crkve i države u vrijeme komunističkog režima u Jugoslaviji. U svim prijašnjim režimima Katolička crkva imala je slobodu poučavanja vjeronauka u državnim školama. Dolaskom komunista na vlast, stvari su se bitno promijenile i vjeronauk je postupno izbacivan iz državnih škola, dok 1952. nije i konačno u potpunosti iz njih izbačen. No, ni dok je vjeronauk u prvim godinama komunističke vlasti dijelom bio dozvoljen u državnim školama, kao izborni predmet, njegovo provođenje sustavno je ometano od strane prosvjetnih vlasti. Pod takvim pritiscima vjeronauk je sve više iz škola selio u crkve, a vlasti su i to zabranjivale, pozivajući se sada na zakon, koji inače nisu poštivale, da se vjeronauk može održavati samo u školama. Svećenici u pravilu nisu dobivali odobrenja za poučavanje vjeronauka u školama ili su ih dobivali tek pred kraj školske godine, a djeca i roditelji sustavno su bili zastrašivani ne bi li djeca dolazila na vjeronauk u što manjem broju.

S obzirom da vjeru nije mogla zakonski zabraniti, komunistička vlast je nastojala kroz odgoj i obrazovanje, nove generacije mladeži udaljiti od crkve i odgojiti u socijalističkom duhu. S druge strane, Katolička crkva nije mogla dopustiti da se djeca odgajaju izvan vjerskih okvira, te se uporno borila za pravo na vjerski odgoj, što je formalno Ustav i jamčio. Komunistički režim nije uspio represivnim metodama spriječiti ni Crkvu ni roditelje da odgajaju djecu u vjerskom duhu, ali ipak nije odustajao od borbe za naklonost mladih socijalističkim svjetonazorima. Katolička crkva uspješno se odupirala tim nastojanjima vlastodržaca, ali se nije uspjela izboriti za potpunu legalizaciju vjerskog odgoja mladih kroz odgojno-obrazovni sustav.⁴²

Sa sličnim problemima susretao se i biskup Mileta u svojoj biskupiji. Naime župnici iz Šibenske biskupije su, u skladu s okružnicom Ministarstva prosvjete NR Hr-

39 Predstavka katoličkih biskupa Jugoslavije Predsjedništvu vlade FNRJ od 29. srpnja 1947., HDA, OF Ritig, Kut. 7.

40 M. Srakić, n. dj., str. 52.

41 Ibid., str. 59.

42 O navedenoj problematici više u: M. Akmadža, Smetnje i zabrane vjeronauka od strane komunističkog režima u Zagrebačkoj nadbiskupiji od 1945. do 1966., *Tkalčić*, 8./2004., Zagreb 2004., 347-443.

vatske od 27. travnja 1946., poslali molbe, preko kotarskih NO-a Oblasnom NO-u Dalmacije, za dozvolu poučavanja vjeronauka u osnovnim školama. Njihove molbe je rješavao, uz veliko otezanje, Oblasni NO – Prosvjetni odjel u Splitu. Međutim, nekim župnicima je uskraćena navedena dozvola, te nisu smjeli poučavati vjeronauk u školi. Tako nije dozvoljeno poučavanje vjeronauka župnicima Leonardu Buljanu u Varošu, Rafi Benamati u Tijesnom, Ivi Bareši u Zatonu kod Šibenika, Ivi Veršiću u Zemuniku i Juri Luša u Olibu.

U svezi s navedenim biskup, Mileta uputio je 3. prosinca 1946. predstavku Komisiji za vjerske poslove NRH, u kojoj, među inim, navodi:

Istina u prije citiranoj okružnici Ministarstva Prosvjete stoji, "da nadležna vlast može da odobrenje iz opravdanih razloga uskratiti". Cijenim da je vlast trebala da navede razloge s kojih ne dozvoljava pomenutim svećenicima podučavanje vjeronauka u školi. Ona to nije učinila, a kada su neki od njih zatražili, da im se pismeno saopći razloge uskrate, nije im udovoljeno, dapače nije im se htjelo kazati ni usmeno. A nije se ni moglo navesti opravdanih razloga, jer ih nema. Pomenuti su svećenici u svemu uzorni i nijesu se u ničemu ogriješili ni protiv države ni naroda. Njihovo je držanje bilo uvijek za vrijeme rata i poslije korektno bez zamjerke. Narod ih voli i štuje, i želi da im oni podučavaju djecu u vjerskom nauku u školi.

U ovomu izgleda, da odlučuje volja mjesnih odbora ili samo kojeg člana, koji davaju starijoj vlasti izvješća u pogledu svećenika neistinita ili uopće idu za tim da onemogućće svećeniku ulaz u školu.

Na kraju predstave biskup je zamolio Komisiju da posreduje kod Ministarstva prosvjete, te mu predoči kako se neopravdano uskraćuje dozvola poučavanja vjeronauka u osnovnim školama župnicima, kojima se ne može prigovoriti ni u kojem pogledu, te da ono odredi da navedeni župnici mogu podučavati vjeronauk u osnovnoj školi u dotičnim mjestima.⁴³

Komisija za vjerske poslove NR Hrvatske je 31. prosinca 1946. poslala dopis Ministarstvu prosvjete NR Hrvatske izvješćujući o navedenoj predstavi, ističući da biskup navodi da nisu nikakvi razlozi navedeni zbog kojih se navedenim svećenicima nije dozvolilo poučavanje vjeronauka u školi, te da takvi razlozi nisu ni biskupu poznati i da biskup smatra da bi razloge uskrate dozvole trebalo navesti, jer se u okružnici od 27. travnja 1946. navodi da se odobrenje može uskratiti iz opravdanih razloga. Nakon ove rečenice rukom je dopisano mišljenje Komisije, no slova su izbjedila pa nije moguće pročitati tekst.⁴⁴

U svezi s navedenim, Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske poslalo je 13. siječnja 1947. dopis Oblasnom NO-u Dalmacije u kojem je zatražilo, da najžurnije done-se formalnu obrazloženu odluku za sve svećenike kojima je uskraćena dozvola za

43 HDA, KOVZ, kut. 129, 399/47.

44 HDA, KOVZ, kut. 129, 399/47.

poučavanje vjeronauka u školi, a da nije naznačen uzrok takve uskrate. Također je zatražilo da najžurnije riješi molbe drugih svećenika, koji su zatražili dozvolu za poučavanje vjeronauka u školi, a još nisu dobili nikakvo rješenje. U svezi s navedenim, biskup Mileta je pismom od 24. travnja 1947. izvijestio Ministarstvo prosvjete NR Hrvatske da je 5. ožujka 1947. uputio dopis Oblasnom NO-u Split sa željom da požuri rješenja svećenicima za poučavanje vjeronauka u školama, ali da rješenja još nisu donesena. Tako biskup navodi da u kotaru Benkovac nije riješena molba niti jednom svećeniku, niti su dobili ikakav odgovor, te da još uvijek ne mogu ulaziti u školu i podučavati vjeronauk, iako narod traži da djeca primaju u školi vjersku pouku. Biskup upozorava da će za samo dva mjeseca završiti školska godina 1946./1947., a mnogi svećenici u Šibenskoj biskupiji nisu mogli ući u školu i podučavati vjeronauk. Na kraju je zamolio Ministarstvo da požuri rješenje navedenog problema.⁴⁵

Kako se vlast komunista učvršćivala, tako su se iz godine u godinu ukidali pojedini vjerski blagdani dok nisu u potpunosti ukinuti. Tako je biskup Mileta 30. ožujka 1947., uoči Uskrsa, uputio brzojav ministru i predsjedniku Komisije za vjerska pitanja NR Hrvatske, Svetozaru Ritigu, u kojem traži da se i dalje poštuju uskršnji školski blagdani, jer da izvođenjke nastave na Veliki četvrtak i Veliki petak vrijeda vjerske osjećaje.⁴⁶ Navedenom zahtjevu nije udovoljeno.

Zahtjevi biskupa Milete za ispražnjenje župske kuće u Vodicama

Zauzimanja crkvenih zgrada od strane komunističkih tijela vlasti bila su česta pojava. Prva zauzeća crkvenih zgrada počela su još tijekom II. svjetskog rata na područjima pod partizanskim nadzorom, najčešće tako što bi partizanska vojska jednostavno uselila u sve napuštene ili nenapuštene, ali njoj potrebite prostore. I nakon rata vojska je zauzimala crkvene prostore i u njih useljavala bez ikakvih posebnih rješenja. Često su se nezakoniti stanari izmjenjivali u crkvenim stanovima i zgradama bez ikakvih službenih odluka.

Nakon rata nova vlast donosila je razne zakone i uredbe koje su omogućavale lokalnim organima vlasti, državi i raznim društvenim i političkim organizacijama useljavanje u pojedine crkvene zgrade mimo volje ili po dogovoru s crkvenim vlastima. No te zgrade, odnosno najčešće stanovi, dodjeljivani su i pojedincima za potrebe stanovanja. Useljavanjem u crkvene zgrade i stanove necrkvenih ustanova i osoba, one nisu postajale i vlasnici tih zgrada i stanova, ali ni Crkva nije imala nikakve ingerencije nad tim zgradama i stanovima, već se pitanje vlasništva konačno reguliralo tek 1958. godine Zakonom o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog

⁴⁵ HDA, KOVZ, kut. 132, 1349/48, prijepis navedene predstave poslan je Komisiji za vjerske poslove NRH "na znanje i vladanje".

⁴⁶ HDA, KOVZ, Kut. 129, 330/1947.

zemljišta, te je tim Zakonom većina već uzurpiranih zgrada i stanova na kraju podružljena. No neki objekti koji su bili od posebnog interesa za državne vlasti bili su oduzeti Crkvi na temelju Osnovnog zakona o eksproprijaciji iz 1946. godine.

Zbog nedostatka stambenih prostora mjesni narodni odbori su mogli po Općem zakonu o narodnim odborima, dodjeljivati stanove pojedincima u zgradama koje nisu bile društveno vlasništvo, te po njihovoj procjeni nisu bili dovoljno iskorišteni. Na taj način je u velikom broju crkvenih zgrada, posebice župnih dvorova, dodijeljen stan pojedinim osobama, najčešće policajcima, učiteljima i sl. Zakon o Mjesnim narodnim odborima primjenjivao se u svakoj prigodi koju je NO smatrao opravdanom, za oduzimanje crkvenih objekata. Posebno su na udaru mjesnih NO-a bili župni dvorovi. Rijetki su bili oni župni dvorovi koji nisu bili u cijelosti ili djelomično zauzeti od strane mjesnih NO-a, te korišteni ili čak preuređivani u druge svrhe. Kao i u većini slučajeva crkvenim vlastima je jedino preostalo zatražiti zaštitu Komisije za vjerske poslove NR Hrvatske, što u pravilu nije donosilo rezultate. Neki su upravitelji župa morali zbog oduzimanja prostorija odseliti u druga mjesta, te od tamo upravljati župom. Dijelovi župnih dvorova i drugih crkvenih zgrada i stanova zauzimani su i temeljem Uredbe o kategorizaciji i raspodjbi sa stambenim i poslovnim prostorijama.

Najčešći oblici oduzimanja prava korištenja svojih prostorija raznim ustanovama Katoličke crkve, bili su inicirani raznim odlukama općinskih i gradskih narodnih odbora. Mjesni organi vlasti nerjetko su bez ikakvih posebnih razloga zauzimali pojedine crkvene zgrade i stanove, odlukama koje nisu bile temeljene ni na jednom zakonskom ili drugom propisu. Međutim bilo je i primjera, istina rijetko, da su mjesni organi vlasti intervenirali protiv nezakonitog useljenja u crkvene objekte.⁴⁷

Sa sličnim problemima susretao se i biskup Mileta u župama Šibenske biskupije, kao npr. u župi Vodice.

Župska kuća u Vodicama bila je nakon rata zauzeta od raznih državnih ustanova. Krajem 1946. većina navedenih ustanova napustile su župske prostorije, izuzev čitaonice. U svezi s tim biskup Mileta uputio je 17. prosinca 1946. pismo tajništvu Kotarskoga NO-a Šibenik. U pismu biskup navodi da je za župu Vodice imenovan upraviteljem župe Josip Krnić, koji je opsluživao iz Šibenika župu Vodice, ali da je potrebno da se on tamo nastani, jer je to želja i vjernika. Upozorio je da se čitaonica još nije iselila, a da su vjernici više puta tražili od Mjesnoga NO-a da zapovijedi ispražnjenje čitaonice, ali bez uspjeha. Biskup je napomenuo da se približavaju Božićni blagdani, te da se imenovani upravitelj župe mora nastaniti u župskoj kući koju treba isprazniti. Na kraju je zatražio da tajništvo KNO-a zapovijedi potpuno ispražnjenje župske kuće i time udovolji željama i volji vjernika.⁴⁸

⁴⁷ M. Akmadža, Oduzimanje imovine Katoličkoj crkvi i crkveno-državni odnosi od 1945. do 1966. godine – Primjer Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, Društvo za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije "Tkalčić", 2003., 261-266. Detaljnije o navedenoj problematici u: S. Kožul, *Stradanja u Zagrebačkoj nadbiskupiji za vrijeme Drugoga svjetskoga rata i poraća*, Poglavlje "Zauzeće župnih stanova i gospodarskih zgrada u Zagrebačkoj nadbiskupiji 1950. i 1951. godine", str. 363-528.

⁴⁸ HDA, KOVZ, kut. 129 3/1947.

U svezi s navedenim tajništvo Kotarskog NO-a Šibenik poslalo je 20. prosinca 1946. pisani odgovor Biskupskom ordinarijatu Šibenik, u kojem, među inim, navodi:

Mjesni N.O. je kompetentan da upravlja općenarodnom imovinom, a u koju spada i navedena zgrada. Mjesni NO je dužan da vodi računa i nadzora nad stanbenim zgradama čak i privatnog vlasništva. Oni su dužni da vode računa o pravilnom smještaju naroda u stanbene zgrade.

Koliko je nama poznato u Vodicama ima nekoliko obitelji koji nemaju svoga krova nad glavom lzahvaljujući izdajicama našega naroda/ pa je zbog toga Mjesni NO dužan da se stara, da ih smjesti pod krov da ne crknu od zime. Poznato nam je da je Mjesni NO očistio potrebne prostorije za gospodina don Josu Krnića toliko obilate da se u njih može smjestiti jedna jača obitelj i ured. Prema tomu nebi te trebali navoditi da se gospodin don Joso Krnić nemože tamo smjestiti.

Navodite u dopisu da narod mjesta Vodica hoće da ima svećenika. Mi nemamo razloga da to osporimo, ali Vam možemo skrenuti pažnju na to, da vjera nigdje ne uči da neko može živjeti raskošnim životom, dok se drugi bore sa poteškoćama.

Toliko radi Vašeg znanja.⁴⁹

Nezadovoljan navedenim odgovorom biskup Mileta uputio je 28. prosinca 1946. predstavku Predsjedništvu vlade NR Hrvatske, kojoj je priložio navedeni odgovor KNO-a Šibenik, te je, među inim, naveo:

U Vodicama župska kuća od mnogo je vremena zauzeta od raznih ustanova, pa s toga nije mogao biti imenovan župnik jer nije imao gdje da se nastani. Medjutim je boravio kod svojih roditelja u kućnoj njezi, jer boležljiv franjevac O. Ćiril Markoč, koji je od prvih dana prosinca 1944. posluživao onu župu ali je koncem listopada ove godine morao poći na dužnost koju mu je odredio njegov franjevački O. Provincijal. Na opetovane molbe naroda, ja sam morao da providim župu Vodice sa stalnim svećenikom pa sam to i učinio i imenovao don Josipa Krnić. Bila je stoga apsolutna potreba, da se posve isprazni kuća te ostane na raspolaganje samo župniku. Neke su ustanove to učinile i napustile dotične prostorije u župskoj kući, samo se tomu otimala čitaonica, te uz sve nastojanje onih župljana, nije se moglo to postignuti.

Pokušao sam da zamolim – podvlačim “zamolim” – a Tajništvo Kotarskoga N.O. na ovo odgovorilo je na način i u stilu kako ne običavaju vlasti.

Moram naglasiti da neispravno tvrdi Tajništvo Kotarskog N.O. Šibenik, da je župska kuća u Vodicama “općenarodna imovina”. Ovo nije istina. Župska kuća u Vodicama, kao što su sve župske kuće, crkvena je imovina i vlasništvo Crkve, koja ima pravo da s njom raspolaže a vrhovnu upravu vodi ovaj Biskupski Ordinarijat. Ne znači pak za župnika, kako se izrazuje Tajništvo Kotarskog N.O.

49 HDA, KOVZ, kut. 129 3/1947., pismo je potpisao tajnik Milo Vlahov.

– “živjeti raskošnim životom” ako hoće, a ima i pravo, da se u svojoj kući može zatvarati svojim vratima, a ne da ova budu uvijek i noću otvorena svakomu, koji hoće i kada hoće da ulazi u čitaonicu. Župnik ima pravo, da bude slobodan u svojoj kući. Ovaj se Ordinarijat do sada nije nikada pritužio, iako je Mjesni N.O. u Vodicama zauzeo – a da nije ni pitao – i sve crkvene zgrade zaposjeo i još ih drži, a da do danas nije bio isplaćen nikakav najam crkvi, koja je sa najmovima crkvenih kuća pokrivala svoje redovne troškove kulta, i druge potrebe.

Dostavljam odgovor Tajništva Kotarskoga N.O. Tomu Predsjedništvu da vidi kako se učtivo i u kakvoj se formi odgovara ovom Biskupskom Ordinarijatu, kada pita ono, na što ima pravo. Molim lijepo To Predsjedništvo, da bi upozorilo pomenuto Tajništvo, da su župske kuće crkvena imovina i da crkva ima pravo da s njima raspolaze, a ne Mjesni N.O.⁵⁰

Prosvjed biskupa Milete u svezi s protuvjerskim izgredima u Primoštenu

Kotarski NO Šibenik, po pročelnici socijalnog odjela Mariji Škorin, oduzeo je 1945. godine u samostanu časnih sestara “Predragocjene Krvi” u Primoštenu dvije sobe u svrhu da ondje smjesti malu bolnicu. Biskup Mileta dopustio je, iako preko volje, jer se radilo o bolnici, da se privremeno upotrije spomenute dvije sobe za bolnicu, uz postavljene klauzule, iako je to bilo na štetu za redovnice, jer im je već prije bila oduzeta prizemna velika prostorija, gdje su one imale zabavište za djecu. Biskup Mileta u predstavi upućenoj 2. siječnja 1947. Predsjedništvu vlade NR Hrvatske napominje da je u Primoštenu bilo i podesnijih kuća, ali da se htjelo navedenim potezom pogoditi baš redovnice i onemogućiti im boravak u Primoštenu. Biskup napominje da je posebno povjerenstvo iz Šibenika na licu mjesta ustanovilo da u navednim sobama nema uvjeta za bolnicu, te da se od toga odustalo, ali su ipak sobe zadržane samo da se tako otjeraju časne sestre, te je određeno da se tamo smjesti rodilište. Biskup je izrazio čuđenje kako je moguće u jednom samostanu redovnica, koji je obična kuća sa četiri sobe, postaviti rodilište, ističući da je narod to oštro osudio, te da se pojavila samo jedna osoba, koja je pošla tamo roditi, pa je već više mjeseci raspušteno i rodilište. Upozorava da su od veljače 1946. sobe prazne, ali da se nije htjelo vratiti ih časnim sestrama, koje nemaju dovoljno prostora ni za spavanje u samostanu, bez obzira na stalne molbe župnika i uprave samostana. Ističe da sobe koristi mjesna mladež, koja se u njima zabavlja i galami do kasno u noć i tako ometa noćni mir redovnicama jer kućna kapela, u kojoj se čuva Sveto Otajstvo, i sobe u kojima one spavaju odijeljene su samo prostim ošitom.

⁵⁰ HDA, KOVZ, kut. 129 3/1947., prijepis pisma poslan je i Komisiji za vjerske poslove NRH uz opasku: “Šalje se gornji dopis u prepisu, e da se i Ta Komisija susretljivo kao i do sada, zauzme za povoljno riješenje.”

U nastavku predstavlja biskup navodi da se na Božić dogodilo nešto što je vrijedno najveće osude, jer duboko vrijeđa vjerske osjećaje, "a što je upravo ogorčilo narod u dan tako velik i svet u čitavom kršćanstvu". Navodi da su neke osobe ušle u gore spomenute sobe u 20 sati i zadržale se do 22 sata, zabavljajući se, dok su časne morale sve u obližnjoj sobi slušati. Biskup ističe da je jedan od prisutnih s križem u ruci vodio glavnu riječ, ironizirajući propovijed, koja je održana u crkvi na Božić, dok su drugi sve odobravali i smijali se. Biskup navodi da su zatim napravili parodiju pjesme "Radujte se narodi, kad čujete glas...", nakon čega je došla jedna "drugarica" koja ih je ozbiljno opomenula, tražeći da se razidu, ali se oni nisu obazirali već su nastavili ironički pjevati crkvenu pjesmu, koja se pjeva na Veliki petak: "Puče moj što učinih tebi?", te su tomu nadodali: "Imamo puške i topove da pobijemo popove", a zatim su čitali natpis što je na križu "I.N.R.J." i izrugivali se uz smijeh.

Na kraju predstavlja biskup piše:

Bolna srca moram da se potužim na ovakvo prostaštvo i na ovakve svetogrdne ispade, koji vrijedjaju sve što je našem narodu sveto pa ne smiju pogrditelji vjerskih svetinja našega naroda ostati nekažnjeni. Časne sestre čitavo selo voli i cijeni. One su za vrijeme okupacije iz kršćanske ljubavi pružale pomoć partizanima, koji su stalno boravili u blizini Primoštena, što zna dobro ono selo, pa ne zaslužuju, da im se tako odvrća.

Ja se nadam, da će To Predsjedništvo učiniti kraj ovakvom postupku i izgredima sa strane nekih u Primošteni, što je sve samo na štetu i samoj narodnoj stvari, te da će narediti da se puste u miru one zaslužne redovnice i povrate samostanu oduzete prostorije, koje su vlasništvo Crkve, a da će zapriječiti da se nekažnjeno vrijedjaju vjerske svetinje.⁵¹

Što je u svezi s navedenim poduzeto razvidno je iz pisma biskupa Milete Komisiji za vjerske poslove NRH od 3. ožujka 1947. u kojem biskup navodi:

Šaljem Tom P. Naslovu prepis predstavlja, koju je ovaj Biskupski Ordinarijat poslao dne 2. siječnja 1947. pod br. 1278/46, Predsjedništvu Vlade N.R.H. - Zagreb.

Isto Predsjedništvo Vlade najpripravnije je naredilo šefu policije u Šibeniku da udovolji molbi ovog Biskupskog Ordinarijata. U tu svrhu šef policije u Šibeniku pošao je lično u Primošten i naredio da se izvrši nalog Predsjedništva Vlade. I mjesni N. Odbor u Primošteni urgira, da se izvrši primljeni nalog. Ali samovolja petorice ili šestorice seljana u Primošteni spriječava izvršenje dobivenog naloga.

Ovaj Biskupski Ordinarijat moli Tu P. (poštovanu) Komisiju da upozori P.N. Predsjedništvo Vlade N.R.H. o ovom neposluhu nekolicine u Primošteni, i da poduzme shodne korake, da se dan nalog napokon izvrši.

51 HDA, KOVZ, kut. 129, 523/47.

*Ja sam haran P.N. Predsjedništvu Vlade N.R.H. u Zagrebu na susretljivosti prema mojoj molbi, a zahvaljujem i Toj P. Komisiji i na ovoj intervenciji za koju je molim.*⁵²

**Biskupova predstavka
Komisiji za vjerske poslove NRH
u svezi s nezakonitim uhićenjem
franjevca Joakima Friganovića**

Za Božićnih blagdana 1946./1947. godine neki su svećenici, na molbu vjernika sela u Dalmatinskoj zagori na području Šibenske biskupije, bili poslani od biskupa i od franjevačkog provincijala, da održe mise po raznim crkvama župa, u kojima nije bilo svećenika. Tako su i vjernici iz sela Nevest kod Drniša zamolili da dođe svećenik i za blagdan Bogojavljenja na dan 6. siječnja 1947. godine. Tamo je otišao franjevac Joakim Friganović, iz samostana sv. Lovre u Šibeniku. Bez obzira na veliku hladnoću, crkva je bila prepuna naroda. Kada je poslije mise, oko 14 sati, Friganović izišao iz crkve, a vjernici se dobrim dijelom razišli, pred vratima crkve zaustavilo je Friganovića nekoliko vojnika, koji su bili stacionirani u Nevestu, te su mu zapovijedili da ih slijedi. On je pitao za razlog, a oni su mu odgovorili da mora poći u Unešić te da će tamo saznati razlog. Na putu ga je dočekalo nekoliko drugih vojnika, od kojih jedan je nosio strojnicu. U Unešiću su ga ukrkali u vojni vagon, te ga pod stražom odveli u Drniš i to najprije u vojarnu, a zatim na UDBU (Uprava državne bezbjednosti). Šef UDDBE saslušao je Friganovića, te mu je kazao da ga vojnici nisu smjeli uhititi i da se vidi, da su se zaletili, možda nagovoreni od kojeg civila. Šef UDDBE pustio je zatim Friganovića na slobodu u 22 sata i 30 minuta. Sutradan je šef UDDBE, u prisustvu jedne vojne osobe, izjavio Friganoviću, a bio je nazočan i župnik Drniša, da vojnici nisu smjeli to učiniti i da su se prenamagali, pa da će za to odgovarati. Sve to naveo je biskup Mileta u predstavi upućenoj 18. siječnja 1947. Komisiji za vjerske poslove NRH, te je dodao: "Iz svega se da zaključiti, da su vojnici ili od nekoga nagovoreni ili samovoljno, htjeli preplašiti Oca Friganovića i na taj način zapriječiti da uopće svećenici zalaze u našu Zagoru za obavljanje službe Božje. Ne treba naglasiti da je ovakav postupak vojske mučno djelovao na čitavi narod, koji je ogorčenjem to osudio". Na kraju predstave biskup je zamolio Komisiju da posreduje kod nadležnih tijela da se unaprijed spriječe nezakoniti samovoljni istupi državnih organa.⁵³

⁵² HDA, KOVZ, kut. 129, 523/47.

⁵³ HDA, KOVZ, kut. 129, 92/47.

Biskupov prosvjed u svezi s prisvajanjem crkvene imovine od strane gospodarske zadruge u Tribunju

Biskup Mileta se dopisom od 15. srpnja 1946. Predsjedništvu Oblasnoga NO-a Dalmacije u Splitu potužio da Mjesni NO u Tribunju prisvaja i pridržava imovinu župske crkve u Tribunju. Zatim se biskup 12. rujna 1946. obratio dopisom na Mjesni NO u Tribunju, sa zahtjevom da se vrati župi crkvena imovina, tj. prisvojeni prihodi sa crkvenih zemalja ili da se isplati crkvi naknada za godinu 1946.

Mjesni NO u Tribunju dopisom od 26. rujna 1946. odgovorio je biskupu da je gospodarska zadruga u Tribunju pobrala godišnji plod s crkvene zemlje u količini od 18 barila mošta, odnosno 8,25 hkt. vina, a isto tako da je prodala crkveno ulje i koštice (oko 4 vagona) državnom opskrbnom poduzeću, te da će se to pitanje riješiti kada donese odluku oblasni NO Dalmacije, nakon čega bi gospodarska zadruga u Tribunju predala crkvenu imovinu župi, ali da joj župa treba prije isplatiti 6.000 dinara za učinjeni trošak za obrađivanje crkvene zemlje i za druge radnje.

Međutim, biskup u predstavi upućenoj 24. travnja 1947. Oblasnom NO Dalmacije u Splitu navodi da nije ništa u svezi s navedenim riješeno, nego da je gospodarska zadruga opet i tijekom 1947. godine pobrala s crkvene zemlje "Luka" godišnji urod, te ga zadržala kod sebe a crkvi nije ništa isplatila. Ističe da je po procjeni crkvenih starješina moralo biti oko 8 hekt. vina, 42 litara ulja, 3 1/2 vagona koštica. Napominje i da je navedena zadruga zauzela crkveni mlin, a crkvi nije dala ništa zauzvat, dok crkva u Tribunju nema ni najmanju svotu novca da pokrije svoje najnužnije troškove.

Biskup u nastavku predstavke navodi da je na Veliki tjedan odredio da pođe u Tribunj jedan svećenik, jer da tamo uopće nema svećenika, da održi misu na Uskrs, jer je to bila želja ogromne većine naroda. Međutim, biskup ističe da svećenik nije mogao tamo otići jer mu župa nije mogla osigurati prehranu za te dane jer nije imala sredstava. Biskup napominje da se pismom obratio Mjesnom NO-u u Tribunju tražeći da izdvoji iz crkvene imovine, koju drži, župi potrebnu svotu novca za crkvene potrebe kao i ulje za crkvu. Međutim, biskup navodi da je zadruga nudila 300 dinara, a da ulje za crkvu nije htjela dati, te da u crkvi ne može gorjeti nijedno kandilo.

Na kraju predstavke biskup moli Oblasni NO-a da uredi što prije navedno pitanje, te upozori gospodarsku zadruhu i Mjesni NO u Tribunju, da moraju poštivati pravo privatnog vlasništva, tj. crkve i da vrate crkvi njenu imovinu ili isplate potrebitu odštetu.⁵⁴

⁵⁴ HDA, KOVZ, kut. 130, 612/47, prijepis navedene predstavke poslan je i Komisiji za vjerske poslove NRH "na znanje i vladanje".

**Biskupov prosvjed Bakariću
zbog narušavanjem vjerskih sloboda
od strane mjesnih predstavnika vlasti**

U sveopćoj pobjedničkoj euforiji nakon Drugog svjetskog rata nova vlast vrlo često nije mogla ili pak nije htjela spriječiti samovolju nižih tijela vlasti, koji su bez obzira na zakone ili pak preporuke državne vlasti i onda kada to državne vlasti nisu željele, vrlo često na razne načine gušili vjerske slobode u svojim sredinama. Najčešće se to odnosilo na oduzimanje crkvene imovine, zabrane vjeronauka, zabrane skupljanja milodara, sprječavanje crkvenih manifestacija, pa čak i ubojstva i premlaćivanja svećenika i slično. Osim službenih organa vlasti u takvim postupcima sudjelovali su i razni pojedinci kao što su ravnatelji škola, učitelji, ravnatelji bolnica, te razni politički propagatori i slično. Tako su pripadnici SKOJ-a i KPJ poduzimali samostalne nasilne akcije – rušenja križeva, upadi u župne dvore i razbijanje inventara, fizički napadi na svećenike i sl. Partijski organi su to ponekad sankcionirali ali je takvo djelovanje i dalje nastavljeno.⁵⁵

Kada je u kolovozu 1947. godine posjetio u Šibeniku Ivana Ribara, predsjednika Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, biskup mu je izrazio svoje zadovoljstvo što nalazi kod Predsjedništva vlade NR Hrvatske razumijevanje i susretljivosti u raznim pitanjima. Istaknuo je kako ga to ohrabruje u nadi da će se u Jugoslaviji naći neki "modus vivendi" između Katoličke crkve i države jer bi to bilo samo na korist narodu, ali i za sređivanje unutarnjih poratnih prilika. Ribar se s biskupom suglasio, što je kod biskupa učvrstilo nadu da će se urediti to goruće pitanje. Međutim, biskup nije propustio tom prigodom iznijeti i velike poteškoće i neprilike koje prave neki članovi mjesnih narodnih odbora, a negdje i kotarskih, po šibenskim selima, posebice u zagorskim krajevima. Upozorio je da njemu to izgleda da se sve radi po nekom smišljenom planu, te da se ide za tim da se onemogućiti ne samo boravak nego i sam dolazak svećenika u župe. Da bi potvrdio navedenu konstataciju, biskup je iznio neke primjere. Kazao je da su u Šibenskoj biskupiji skoro sve zagorske župe (u kotarevima Šibenik, Drniš i Split) bez svećenika, te da od Drniša do Muća i od Trogira do Šibenika u Zagori nema župnika. Istaknuo je da možda od postanka Šibenske biskupije nije bilo takvo stanje, te da u nekim zagorskim župama svećenik ne samo da ne može stalno boraviti, jer se ne osjeća sigurnim, već u njih ne može ni ulaziti. Biskup je kazao da je sporazumno s provincijalnim starješinom uredio da župnici, kojima je povjereno više župa, radi nestašice svećenstva, a koji ne mogu stalno boraviti u župi radi raznih razloga, polaze u jednu i drugu župu za velike blagdane i mjesne godove. No, istaknuo je da se tim svećenicim uvijek prave neprilike, a oni tamo idu jer ih dužnost zove, ali uvijek s predosjećajem da bi mogli stradati. Biskup je ustvrdio da po zagorskim selima 98% naroda želi svakog blagdana imati službu

⁵⁵ K. Spehnhjak, Prosvjetno-kulturna politika u Hrvatskoj 1945.-1948., ČSP, 25, br. 1, 1993., str. 94.

Božju, a da samo po dvojica ili trojica u svakom selu zastrašuju i teroriziraju narod i priječe dolazak svećenika u župu, pa čak prijete i pjevačima da ne smiju pjevati u crkvi, zabranjuju crkovinarima da se staraju za crkvu i da pozivaju svećenika da dođe u selo za blagdane, te remetama naređuju da ne smiju zvoniti ni uređivati crkvu. Upozorio je da u nekim selima narod teroriziran od nekolicine ne usuđuje se izraziti svoju volju pa ni želju za svećenikom ni u najveće kršćanske blagdane. Biskup je također ponovio sve u svezi sa spomenutim nezakonitim uhićenjem franjevca Friganovića od strane vojske. Naveo je i da je u jednoj župi, na blagdan sv. Ante, pošao svećenik iz Splita, na molbu vjernika, da obavi službu Božju, ali da se morao odmah vratiti jer je Mjesni NO zaprijetio onome koji je trebao primiti svećenika na konak. Biskup je istaknuo da se tu ne radi o nekim svećenicima, koji su se o nešto ogriješili pa ih neki članovi mjesnih narodnih odbora neće, već da to ide nekim stalnim planom, samo zato što su to svećenici i dolaze da obave službu Božju, pa se to nastoji spriječiti. Da bi navedeno potkrijepio, naveo je slučaj u župi Promina koja od veljače 1946. nije imala župnika, iako su ga vjernici željeli, ali da, od kako je nekoliko omladinaca zasulo kamenjem župnika kada je izlazio iz crkve, onamo se boji zalaziti svećenik, jer da mu se poručuje, da će izgubiti glavu. Napomenuo je da je od svog starješine bio zamoljen franjevac Ivan Tomasović, koji je ujedno član Oblasne skupštine, da preuzme župu Promina, ali da se, iako veoma dobro prihvaćen kod mjesnih vlasti, ne osjeća sigurnim da tamo pođe.

Sve je to biskup Mileta naveo u pismu predsjedniku vlade NR Hrvatske, Bakariću, od 2. studenoga 1947., te dodaje:

Ja znam da je državnoj vlasti do toga da se ne priječi narod u ispovjedanju vjere i u pristupanju službi Božjoj. Ona često naglašuje kako je svaki državljanin slobodan da vrši svoje vjerske dužnosti, pa sam uvjeren da bi ovakve zapreke i zastrašivanja sa strane nekih članova mjesnih Odbora prestala, kada bi im se naredilo da poštuju naš Ustav. To osobito vrijedi za zagorska sela Kotara Šibenik, Drniš, Split.

Neki članovi mjesnih odbora mogu biti protivni vjeri i svakom vjerskom činu i može im biti žao gledati kako narod polazi u crkvu, ali moraju poštivati vjersku slobodu i ne praviti zapreke, te onemogućivati svećeniku da polazi na službu Božju u župu.

Na kraju pisma biskup izražava uvjerenje da će Bakarić učiniti kraj navedenim samovoljnim postupcima i poduzeti sve što mu se čini potrebitim da navedeni problemi prestanu.⁵⁶

56 HDA, KOVZ, kut. 130, 1175/47.

Smrt i pokop biskupa Milete

Biskup Mileta preminuo je 23. studenoga 1947. godine u sedamdeset i šestoj godini života. Ministar Ritig obećao je kaptolskom vikaru Šibenske biskupije, Rudolfu Pianu, da će vlada NR Hrvatske snositi sve troškove biskupova pokopa. Pozivajući se na to obećanje, Pian je 15. prosinca 1947. uputio pismo Komisiji za vjerske poslove NRH. U pismu spominje da mu je u međuvremenu javljeno da je ministar Ritig izjavio da je iznos troškova pokopa previsok, jer da je on predvidio 20.000 dinara, a da bi se troškovi mogli iznositi još 10.000 dinara preko toga tj. 30.000 dinara. Pian je poslao na uvid obračun samo glavnih troškova koji su iznosili 38.755 dinara, napominjući da ima još i drugih troškova. Tako je naveo da je za svećenike i biskupe za prehranu kroz dva dana potrošeno preko 10.000 dinara, jer da je na hrani u sjemeništu bilo preko 80 svećenika, te da su i troškovi za brzozave i druge potrebe iznosili preko 2.000 dinara. Istaknuo je da je učinjeno samo ono što je bilo nužno da bi počast dobrom pokojniku bila što dostojnije priznanje njegovom biskupskom radu za narod. Pian na kraju navedenog pisma moli Komisiju da se isplati sa strane Vlade barem navedenih 38.755 dinara, Šibenskoj biskupiji za troškove pokopa biskupa Milete.⁵⁷

Šibenski biskup Jeronim Mileta u vrijeme Drugoga svjetskoga rata djelovao je na području koje je uglavnom bilo pod talijanskom okupacijom. U takvim okolnostima, za razliku od biskupa koji su djelovali na području Nezavisne Države Hrvatske, imao je nešto snošljiviji stav prema partizanskom pokretu. Međutim nakon rata, bez obzira na njegov stav, komunistički režim nije ga posebice štedio, iako mu je povremeno u pojedinim, ne toliko bitnim, slučajevima, izlazio u susret. No, općenito, u glavnim sporovima Katoličke crkve i države, biskup Mileta i Šibenska biskupija dijelili su sudbinu cijele Katoličke crkve u Jugoslaviji. Zbog toga je biskup Mileta bio prisiljen često prosvjedovati kod državnih vlasti zbog narušavanja temeljnih crkvenih sloboda. Iako se ponekad činilo da će vlasti izaći u susret njegovim zahtjevima, u konačnici bi režim do kraja proveo svoj naum, s kraćom ili dužom odgodom. S obzirom da je biskup Mileta umro samo nakon dvije godine komunističke vladavine, nije bio u prilici uvidjeti da će država još radikalnije obračunati s Katoličkom crkvom, nego što je to u vrijeme biskupovog života izgledalo.

57 HDA, KOVZ, kut. 130, 1241/47.

SUMMARY

**The relationship of bishop Jeronim Mileta
with the Communist regime 1945-1947**

Jeronim Mileta, bishop of Šibenik during World War II worked in the region which was mostly under Italian occupation. Under those circumstances, unlike the bishops who worked in the region of the Independent State of Croatia, he was slightly more tolerant towards the Partisan movement. However, after the war, disregarding his attitude, the communist regime was not too kind with him, although occasionally, in some less important cases he was treated better. But generally speaking, in major cases between the Catholic Church and the state, both bishop Mileta and Šibenik bishopric shared the destiny of all the Catholic Church in Yugoslavia. Because of that, bishop Mileta was often forced to protest with the state authorities over violation of basic religious freedom. Although it sometimes seemed that the authorities would meet his demands, in the end, the regime would finish their intention, with shorter or longer delay. Regarding the fact that bishop Mileta died after only two years of the communist ruling, he was not able to realize that the state was going to deal with the Catholic Church, even stronger than during the bishop's lifetime.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Godina LIX
Zagreb 2006.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LIX, str. 1-338, Zagreb 2006.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Suizdavač

Srednja Europa, d.o.o.

Redakcijski odbor

Slaven Bertoša, Mirjana Gross, Tvrko Jakovina

Ivan Kampuš, Franko Mirošević, Ivica Prlender

Tomislav Raukar, Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa *Historijski zbornik* su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u

Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Objavlјivanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Grafička priprema i tisak:

Ibis-grafika, IV Ravnice 25, Zagreb